

SINIRDAKİ ERZURUM

Prof.Dr.Enver KONUKÇU

Destan edebiyatında Serhad şehri olarak halk şairleri tarafından sık sık zikredilen Erzurum, Doğu Anadolu'nun en büyük illerindedir. Bizans İmparatorluğunda sınır kalesi olarak daha çok askeri gayelerle bu günkü tepe üzerinde kurulmuş ve bilhassa İranlı Sasaniler ve Bizanslılar arasındaki harplerde, Anadolu'nun kilit noktası sayılmıştır. Bir ara İslâm ordularının Azerbeycan istikametindeki ilerlemeleri sırasında hücumu uğramışsa da Bizans'ın doğu siyasetinin ağır basması ile yine eski sahiplerinin eline geçmiştir. Selçukluların İran'ın doğusunda gittikçe büyümesi ve 1040 zaferinden sonra, batı siyasetine önem vermeleri üzerine, Erzurum'u da içine alan bütün doğuda Ermenilerin nüfus olarak yoğunluğu Constantinopolis hükümetince düşürülmüştür. Bizanslılar Türk'lere karşı ilk müdafâ hattını Hasankale ve Erzurum'da teşkil etmişler, hem mezhep ve hem de cemiyet olarak ayrılıklar göz önünde tutularak Ermeniler topluca Sivas-Adana çizgisine kaydırılmışlardır. Bizans İmparatorlarının doğudaki ve Erzurumdaki valileri Selçuklu akıncıları karşısında pek varlık gösteremediler. İlk selçuklu akıncıları İbrahim Yinal kumandasında Hasankale ve Erzurum ovasında göründüler. (1048).1071'de Bizans imparatoru Romanos Diogenes, bir ölüm kahım mücadelesi olan Malazgird ovasına gidebilmek için son hazırlıklarını Erzurum Kalesinde tamamladı. Kendisinden son derece emin olarak buradan güneye doğru yürüyüş emri veren Romanos Diogenes, bir daha Erzurum'u görebilme şansına sahip olmadı Zira Alparslanın kahraman savaşçıları onu beklenmedik bir bozguna uğrattılar (1071) Malazgird Savaşı, Erzurum ve çevresinde Türkleşmede ilk adım oldu. Daha bu savaşın hemen takibinde Saltuklular, Erzurumu da içine alan beyliğin temellerini attılar. Ebül- Kasım'ın haleflerinden sonra 1202 ile 1230 arasında Erzurum'u da içine alan Saltuk-ilinde Selçuklu hakimiyeti başladı. Rükneddin Cihânşâh'ın kısa süren hükümdarlığı (1225-1230) büyük hadislerin arafesine raslamıştır. Oniki yıl sonra, 1242 de Erzurum, kış aylarında Baycu Noyan Moğollarının hücumuna uğradı ve büyük bir tahribata maruz kaldı.

1385 senesine doğru Erzurum havalisi Karakoyunluların eline geçti Temürlenk 1387 de Erzurum üzerine yürümüş ve

Kara-Koyunlu Türkmenlerini perişan ettikten sonra, bir gün içinde burasını zapt ve yağma etmiştir. 1400 ve 1402 de Temürlenk yine Erzurum'da görüldü. Daha sonra Türkmenlerden Akkoyunluların hakimiyet sahasına giren Erzurum, yine bu devrede de bir çok tarihi hâdiselere sahne oldu. Bu ana kadar Erzurumun sınır hüviyeti pek görülmemekte ve hakimiyet sahalarının biraz iç kısımlarında kalmaktadır. Akkoyunlu devletinin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Doğu Anadolu'da Osmanlı-Safevi üstünlüğü için mücadelelerde Erzurum yine ön plâna çıkmıştır. Erzurum'daki bir konferansında büyük İngiliz tarihçisi prof. Dr. Arnold Toynbee, Bizanslılar Zamanındaki Erzurum'un stratejik durumu ne ise, Osmanlılar devrinde öyle olmuştur diyerek şehrin önemini işaret etmiştir. Gerçekten de bu İngiliz tarihçisi tezinde haklıdır ve şehrin değişmez karakterini belirtmiş olmaktadır. Osmanlı Safevi mücadelesi Doğu Anadolu'da devamlı olarak Erzurum'un tehdit altında bulunmasına sebep olduğu gibi, aynı durum İran Devletinin zayıflamasına kadar devam etmiştir. Diğer taraftan Erzurum bir sınır müstahkem mevki yanında, gümrük kapısı olması bakımından da ehemmiyet kazanmıştır. Buharlı gemilerin ve Süveyş kanalı gibi iki unsur, Erzurum'dan geçmekte olan kervanların gittikçe azalmasına sebep olmuştur. Buna paralel olarak şehrin eski parlak vaziyeti gün geçtikçe gerilemiştir. Safevi Devletinin yıkılmasından sonra, Erzurum bu defa başka istikametlerinden baskı altında tutuldu. Rus Çarlığı XIX. yy'ın başlarında Kafkasları tehdit etti. Bunun gayesi, Çar Deli Petro'nun vasiyeti gereğince sıcak denizlere inme hayali idi. Nitekim Ruslar müsaid şartlar buldukça Kafkaslardan sonra Doğu Anadolu'yu özellikle Kars ve Erzurum'u ele geçirmek için savaştılar. II. Abdulhamid Han zamanında, istilacı Ruslara karşı Aziziye ve civar Tabyalar'da Ahmet Muhtar Paşa ve kahraman Türk askerleri, Erzurum halkının da yardımları ile büyük bir darbe indirdi. Fakat Rus emperyalizmi, bu mağlubiyet karşısında iştahını kaybedeceği yerde, yine I. Dünya Savaşında Osmanlıların çeşitli cephelerde bölünmüş ordusunun, Erzurum ve Kars tarafındaki zayıflığından faydalanarak, tekrar hücumla geçti. Serhad Şehri Erzurum Tarihinin en acılı zamanını bu devrede yaşamıştır. İstilacıların yol göstericisi ve maşası olan, yıllarca bu vatan ve Erzurum'da birlikte yaşadıkları sonra ekme yediği kapıya ihanet eden Ermenilerin geniş çapta, tarihin ender kaydettiği vahşeti; şehri adeta baykuşların tünediği harebeye çevirmişti. Kazım Karabekir Paşa'nın Brest-Ltovsk Sulhünden sonra (1918) güç şartlarla gerçekleştirebildiği yürüyüşten sonra

Dadaşlar diyarı Erzurum yine o şanlı ve al bayrağına kavuştu. Cumhuriyet Hükümetinin kurulmasından sonra Erzurum, serhadlik sıfatını Kars'a bıraktı. Fakat manevi alanda, yine kalplerde serhadlik payesin taşımağa devam etmektedir. Bu defa eski istilacıların kıyafeti değıştirecek sokmak istedikleri Komünizme karşı, sıkılmış demirden bir yumruk gibi serhadliğini korumaya azimlidir.